

Ondernemerschap en de crisis

Bij het zoeken naar oplossingen om de crisis te bekorten wordt geen rekening gehouden met de verborgen krachten in de moderne *entrepreneurial economy* en ontstaat het gevaar dat oplossingen domineren die passend zouden zijn in de oude *managed economy*. Een tweede Akkoord van Wassenaar heeft weinig zin.

Het zijn belangrijke tijden voor economen. Er is iets verschrikkelijk misgegaan met de economie en dat is niet alleen wereldwijd gebeurd maar ook nog onverwacht. Er moeten dan ten minste twee vragen beantwoord worden. Een eerste vraag is wat er precies gebeurd is. Er is iets fout gegaan in en met de bancaire wereld en met name waar het gaat om het inzicht in bancaire producten en hun productieproces. Men kan ook zeggen dat er veel onduidelijkheid bestaat over de expliciete afspraken in termen van regulering en de impliciete afspraken in termen van vertrouwen. Blijkbaar was er zo veel onduidelijkheid, dat het ontzettend fout kon gaan.

Een tweede vraag is wat er moet gebeuren om weer op het rechte pad te komen. De bancaire sector moet gered worden en internationale coördinatie moet voorkomen dat nationale zelfzuchtigheid een rol kan spelen. Controversieel is of overheden moeten overgaan op vraagstimulering. De Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Japan zitten vooral op deze lijn, terwijl Frankrijk en Duitsland zuiniger opstellingen propageren. Niet controversieel, want nauwelijks aan de orde, is of er naast vraagstimulering ook zo iets bestaat als aanbodstimulering. Anders gezegd: kan een schumpeteriaanse herstructurering nu dienstig zijn in plaats van, of in goede afstemming met, een keynesiaanse vraagstimulering?

Het idee dat er meer gedaan kan worden dan vraagstimulering is overigens niet nieuw. In NRC Handelsblad van 24 februari 2009 propageren vijf vooraanstaande Nederlandse economen in hun artikel getiteld Hier een reddingsplan voor de economie, onder andere institutionele ingrepen zoals het verhogen van de AOWleeftijd en het hervormen van de hypotheekrenteaftrek. De in de Stichting van de Arbeid in 1982 afgesproken loonmatiging en arbeidstijdverkorting met behoud van goede sociale voorzieningen leidde tot het herstel van de desastreuze Nederlandse economie. Deze institutionele ingreep staat bekend als het Akkoord van Wassenaar. Bij de huidige crisis groeien vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers samen met de overheid weer toe naar soortgelijke maatregelen. Er wordt opnieuw loonmatiging nagestreefd, waarbij als richtlijn voor af te sluiten CAO's het inmiddels lage inflatieniveau geldt en er is opnieuw arbeidstijdverkorting, nu in de vorm van deeltijd-WW. Aan de andere kant wordt er, gelet op de ontwikkeling van de beroepsbevolking in de komende decennia, tevens gekeken naar verhoging van de pensioenleeftijd. De constante is dat er niet wordt getornd aan andere reeds lang bestaande instrumenten van het sociaal-economische beleid zoals de algemeen verbindende verklaring van CAO's, het strikte arbeidsrecht, de armoedeval, diverse uitkeringsarrangementen die niet activerend zijn. Alsof er in 27 jaar niets is gebeurd. De aanbodzijde van de economie is veranderd en dat geeft mogelijkheden om die aanbodzijde verder te stimuleren, ofwel schumpeteriaanse impulsen te geven.

De ondernemerlijke samenleving

Er is in de afgelopen vijftientig jaar in Nederland een economie gecreëerd waarbij

**PETER VAN HOESEL
EN ROY THURIK**
Hoogleraren aan de
Erasmus Universiteit
Rotterdam

ondernemerschap een centrale rol speelt. Voordien werd gedacht dat ondernemers vooral zakenvullers waren en dat kleinschalige bedrijvigheid een soort noodzakelijk kwaad was, nog net goed genoeg voor sociale stabiliteit, werkgelegenheid en binnenstedelijke veiligheid (Audretsch, 2007). De welvaartsgroei werd immers voortgebracht door het onderzoekswerk in de laboratoria van de multinationals (Chandler, 1990). Nu is er niet alleen een andere economie ontstaan maar ook de inzichten over die economie zijn meegegroeid. De verandering van de Nederlandse economie blijkt uit de enorme groei van het aantal zelfstandigen: van 1986 tot 2006 is hun aantal verdubbeld van een half naar een heel miljoen (Hessels *et al.*, 2008; Van Stel, 2005; Snel *et al.*, 2009). De verandering van de inzichten over de economische structuur blijkt uit enige verhandelingen over de omslag van de *managed economy* naar de *entrepreneurial economy* (Audretsch en Thurik, 2001). Ook is de rol van het economisch denken hierbij beschreven (Thurik, 2009). De omslag wordt als dusdanig omvangrijk gezien dat het begrip ondernemerlijke samenleving is geïntroduceerd (Audretsch, 2007). De clou is dat routinematige groot-schalige productie heeft moeten plaatsmaken voor op kennis gebaseerde kleinschalige productie. Hierachter ligt een ingewikkeld proces waarbij de ICT-revolutie heeft geleid tot verlaging van de transactiekosten tussen bedrijven onderling en met consumenten (Audretsch, 2007; Thurik, 2009). Dit leidde enerzijds tot het wegvallen van de noodzaak dat bedrijven fuseren: het wordt immers eenvoudiger voor bedrijven om onderling zaken te doen, en anderzijds tot enorme welvaart als gevolg van de productiviteitsgroei. Die welvaart leidde tot meer ruimte voor individualistisch gedrag waarbij de vraag naar homogene goederen waar de *managed economy* zo goed in was, verminderde (Wennekers *et al.*, 2008). De val van de Berlijnse muur, die de teloorgang van het communisme symboliseerde, leidde tot 6

Ondernemerlijk en creatief gedrag wordt inmiddels beschouwd als de meest schaarse productiefactor

een versterking van de al jaren toenemende tendens tot globalisering, die ook weer werd vergemakkelijkt omdat ICT de afstanden deed verkleinen. Grote bedrijven in de moderne economieën raakten vervolgens in moeilijkheden aangezien ze door het wegvallen van afstanden de concurrentie van vergelijkbare bedrijven uit lagelonenlanden dreigden te verliezen. Zij introduceerden nieuwe organisatietechnieken, zoals uitbesteding en offshoring (Roza *et al.*, 2009), en verschoven productie ruimtelijk naar lagelonenlanden of inhoudelijk naar meer kennisintensieve, innovatieve producten. Voor dit type producten is

een *Silicon Valley*-omgeving met een turbulentie waarin bedrijfjes geboren worden, failliet gaan, fuseren of eenvoudigweg gedijen geschikter dan de laboratoria van de multinationals (Audretsch en Thurik, 2001; Audretsch, 2007). Al met al is er een nieuwe wereld ontstaan (Audretsch *et al.*, 2009). Die wereld is trouwens veel groter dan alleen de bedrijvenkant van de economie. Van Hoesel (2008) beschrijft een toekomstbeeld van een organische economie, waarin werken, leren, gezinsleven en vrije tijd vloeiend in elkaar overgaan. Ondernemerlijk en creatief gedrag wordt inmiddels beschouwd als de meest schaarse productiefactor (Acs *et al.*, 2009). Zo zitten bijvoorbeeld de collegezalen vol wanneer ondernemerschap en zijn rol in de economie, of beter gezegd in de samenleving, wordt gedoceerd. Ondertussen zijn deze ontwikkelingen aan de grote bedrijven uit de oude economie niet ontgaan. Het door deze bedrijven inmiddels gewaardeerde intrapreneurship kan ze waarschijnlijk helpen bij de overgang van de oude naar de nieuwe economie.

Crisis en de ondernemerlijke economie

Moderne OESO-economieën dreigen zichzelf bij de huidige crisis op vier manieren tekort te doen. Ten eerste is ondernemerschap een enorme kracht waarop geen duidelijk en dringend beroep wordt gedaan. Ten tweede is het niet vanzelfsprekend dat de grotere rol van de overheid louter positief werkt. Ten derde dreigen de maatregelen datgene te versterken wat wellicht helemaal niet meer nodig is. En ten vierde dreigen sommige voorgenomen maatregelen ondernemerschapsinitiatieven juist te frustreren. Het is hoogst opmerkelijk dat aan deze inzichten geen aandacht wordt geschonken. In het artikel *Global heroes: Special report on entrepreneurship* in *The Economist* van 14 maart 2009 wordt geen enkele aandacht besteed aan ondernemerschap als kracht in de economie die kan worden ingezet om de crisis te bestrijden. Wel wordt in dit rapport het generieke belang van ondernemerschap in moderne economieën uitvoerig beschreven. Een uitzondering is het artikel *Start up the risk takers* van Thomas Friedman in de *The New York Times* van 22 februari 2009. Hierin wordt betoogd dat belastinggeld beter kan worden besteed aan nieuwe initiatieven dan aan het in stand houden van bestaande bedrijvigheid. Koellinger en Thurik (2009a) laten zien dat de ondernemerschapscyclus vooruit loopt op de echte economische cyclus. Dat ondernemerschap

tot economische groei leidt is een geaccepteerde gedachte (Erken *et al.*, 2009). Het precyclische van ondernemerschap impliceert geen bewijs van causaliteit. Maar het is wel erg verleidelijk om te stellen dat ondernemers de eersten zijn die in de economische dip kansen zien en een bedrijf starten. Uiteraard zijn niet al die toetreders succesvol, maar de economische groei na de dip zou wel eens een gevolg kunnen zijn van de investeringen van de meer succesvolle ondernemers. Koellinger en Thurik gaan nog een stap verder en laten zien dat de ondernemerschapscyclus niet alleen de echte cyclus beïnvloedt maar dat ook het omgekeerde het geval is: in de top van de echte cyclus worden ondernemers terughoudend om hun activiteiten te ontplooiën. Ook dit empirische feit is eenvoudig te verklaren. Het grote bedrijfsleven profiteert dusdanig van economische voorspoed dat het goede en veilige banen kan aanbieden. De opportuniteitskosten van ondernemerschap nemen dus toe (Lucas, 1978).

In een tweede studie wordt getoond dat ondernemerschapenergie en de duur van de recessie samenhangen (Koellinger en Thurik, 2009b). Ondernemerschapenergie wordt dan gemeten als het aantal zelfstandigen en directeur-grootaandeelhouders als percentage van de beroepsbevolking. Hoe meer ondernemerschapenergie hoe korter de recessie. Zoals zo vaak in economische analyses worden correlaties vastgesteld en geen causaliteiten, maar het is wel erg verleidelijk om de correlatie als causaliteit te interpreteren. Er is immers een literatuur ontstaan die beschrijft dat ondernemerschap leidt tot economische groei (Erken *et al.*, 2009), maar het nieuwe feit van de correlatie tussen ondernemerschapenergie en de duur de recessie is nog niet ingebed in economische theorievorming. Wel is het evident dat wanneer een recessie leidt tot werkloosheid, de werklozen niet zullen bijdragen aan het herstel, terwijl dat wel het geval kan zijn wanneer ze zich met ondernemerschapactiviteiten bezighouden.

Met behulp van twee verschillende modellen wordt dus onderbouwd dat de ondernemerlijke kracht gestimuleerd moet worden. Dat kan bijvoorbeeld door op het gebied van borgstellingen van de overheid, vervroegde afschrijvingen, investeringsaftrek en andere fiscale impulsen nog meer te doen dan reeds is voorgesteld. Het huidige bescheiden crisispakket kan hierop alsnog worden doorgelicht. Als de door velen waargenomen toegenomen stroefheid in de kredietverstrekking klopt, is dat dodelijk voor innovatief en ambitieus ondernemerschap. Het is duidelijk, dat het huidige dal in de cyclus veel ernstiger is dan de vijf voorafgaande, waaraan de studies van Koellinger en Thurik hun conclusies ontleen. Er wordt dan ook van een grote recessie gesproken en sommigen durven de huidige crisis zelfs te kenmerken als een depressie. Maar er is geen grond voor een redenering dat een schumpeteriaanse impuls nu niet effectief zou zijn.

Administratieve regelingen kunnen ondernemerschapenergie sterk verstoren. Het vele onderzoek dat is gedaan aan de hand van het micro-

Juist voor het in betekenis almaar toenemende deel van de economie dat door ondernemerschap wordt aangedreven, is veeleer minder regulering dan meer regulering nodig

materiaal van de Eurobarometer Ondernemerschap laat steeds zien dat aspiraties voor ondernemerschap gefrustreerd worden door administratieve complexiteit (Grilo en Thurik, 2008). Aspiraties voor ondernemerschap worden dan gemeten door mensen de vraag te stellen of zij ondernemer willen worden of niet. Dit staat ook wel bekend als latent ondernemerschap. Het macromateriaal van de *Global Entrepreneurship*

Monitor laat zien dat het vooral regulering op de arbeidsmarkt is dat de aspiraties frustreert, naast minimale kapitaalvereisten (Van Stel *et al.*, 2007). De belangrijkste variabele van de monitor is ontluikend ondernemerschap: het percentage van de beroepsbevolking dat bezig is stappen tot zelfstandig ondernemerschap te zetten plus het percentage dat een nog jonge onderneming heeft. Economische planning en ondernemerschap gaan in ieder geval niet samen; dat heeft het experiment met het communistische planningsmodel geleerd. Onder een dergelijk regime werd ondernemerschap zelfs als crimineel geïdentificeerd.

Er wordt nu een grotere rol van de overheid en toezichthouders gevraagd om toekomstige crises te vermijden. Tevens is er een roep om goede regelingen en afspraken te maken in de financiële sector. Het gaat dan over schuldbanken, kredietbeoordelaars en internationale coördinatie. Het ontbreken van zulke regelingen en afspraken heeft mede geleid tot de perversiteiten in de financiële wereld die tot haar ineenstorting leidden. Die roep om goede regelingen is zeer op zijn plaats. Maar juist voor het in betekenis almaar toenemende deel van de economie dat door ondernemerschap wordt aangedreven, is veeleer minder regulering dan meer regulering nodig. Er moet een scherp oog blijven voor het verschil tussen het vriendelijke en het onvriendelijke gezicht van het kapitalisme. Baumol *et al.* (2007) beschrijven de essentie van de onderliggende structuren van verschillende vormen van

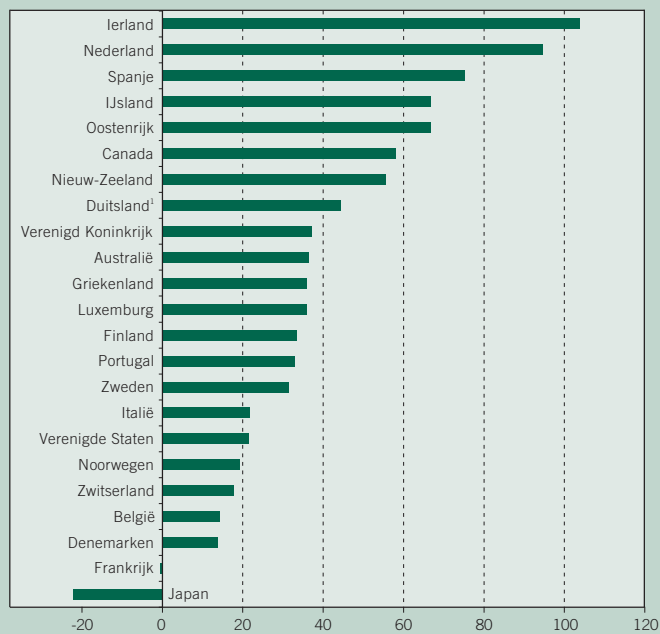
kapitalisme waarbij de ruimte om verandering tot stand te brengen een belangrijke en positieve rol speelt. Ondernemerschapenergie is weer een belangrijk positief element van deze ruimte terwijl regulering een negatief element kan zijn.

Het redden van de bancaire sector is een prioriteit bij het reddingsplan van de hele economie. Zonder banken geen financiering en zonder financiering geen toekomst voor het bedrijfsleven en zonder bedrijfsleven geen economische toekomst. Grote banken worden dan ook met onvoorstelbaar grote bedragen ondersteund, waarbij het gaat om tientallen miljarden. Nu de crisis het niet-financiële deel van de economie heeft bereikt zal er een roep komen om ook andere bedrijven te ondersteunen, waarbij onder meer de bouwsector aandacht heeft gevraagd voor de grote problemen die zich zullen voordoen na de zomervakantie van 2009.

Het begrip systeemspeler is naar voren gekomen. Een systeemspeler is een bedrijf of organisatie waarvan de teloorgang sterk negatieve effecten heeft op de economie als geheel. Het begrip was tot voor kort voorbehouden aan financiële instellingen. General Motors is echter zo groot en zo'n symbool voor Amerikaanse productie, dat het politiek hachelijk is het volledig te laten ondergaan. Hetzelfde geldt, in mindere mate, voor dochterfabrikant Opel. Men zou ook kunnen redeneren dat het bedrijven zijn uit de ouderwetse managed economy, en dat er vele andere manieren zijn om dat vele geld in te zetten voor de modernere entrepreneurial economy. Bijvoorbeeld door middel van meer aandacht in het onderwijs voor creativiteit en assertiviteit als voorlopers van ondernemerlijk gedrag, te beginnen in het basisonderwijs. Of door middel van het oprichten van door belastinggeld ondersteunde durfkapitaalfondsen die achtergestelde leningen kunnen verschaffen aan kleine ondernemingen met bijna in alle gevallen een niet al te grote kapitaalbehoefte. Zelfs voor de crisis waren de meeste private equity-fondsen niet geïnteresseerd in kleine investeringen, waarbij de grens tussen groot en klein voor de meeste fondsen behoorlijk hoog ligt, bij sommige fondsen op vijf miljoen euro

Figuur 1

Percentuele stijging van het aantal zelfstandigen in de periode 1986–2006.

¹ Vanwege de Duitse eenwording is de periode 1991-2006 genomen.

Bron: EIM

of zelfs nog hoger, bij andere op een miljoen euro en bij weer andere op een half miljoen euro, terwijl het voor de meeste jonge ondernemers om kleinere bedragen gaat (Ministerie van Economische Zaken, 2007). Bovendien doen deze fondsen aan *cherry picking*, waarbij ze alleen de bovenste tien procent uitkiezen of soms nog minder, waardoor ook bij grotere kapitaalsbehoeften de meeste ondernemers geen lening krijgen. Daar komt nog bij dat ondernemers wegens ongunstige beeldvorming over zulke fondsen, die overigens lang niet altijd terecht is, niet graag met hen in zee gaan.

Ongetwijfeld laat de politieke werkelijkheid niet toe, dat er grote delen van het bedrijfsleven teloor gaan. Maar een volgend scenario is niet ondenkbaar. Opel gaat gered worden ten koste van miljarden euro's staats- en andere steun, de economie trekt aan en Opel gaat alsnog ten onder vanwege Chinese of Indiase concurrentie. De miljarden die de redding van Opel heeft gekost, gaan dan verloren. Het laatste zal des te meer te betreuren zijn, als er ondertussen niet tevens voor enige beleidsruimte is gezorgd om nieuwe bedrijven te stimuleren. Tussen werkloosheid en ondernemerschap ligt een relatie. Thurik *et al.* (2008) laten zien dat voor moderne OESO-economieën ondernemerschap niet alleen een alternatief is voor werkloosheid, maar dat ondernemerschap op termijn ook leidt tot lagere werkloosheid. Ook tussen de hoogte van werkloosheidsuitkeringen en de kans op ondernemerschap bestaat een relatie. Koellinger en Minniti (2009) laten zien dat hoe hoger de uitkeringen zijn hoe lager de kans dat er voor ondernemerschap wordt

gekozen. Werkloosheidsuitkeringen zijn bedoeld als tijdelijke opvang, maar de regels die ermee gepaard gaan scheppen het risico dat mensen erin vast blijven zitten. Het past in de sfeer van het Akkoord van Wassenaar om te verwachten dat er weinig wordt veranderd aan het systeem van werkloosheidsuitkeringen en aanverwante regelingen. Het zou beter zijn het regelsysteem zo in te richten, dat mensen zich weten te bevrijden uit het systeem van uitkeringen. Zo is starten als ondernemer met een uitkering nog steeds een complex bureaucratisch proces, waardoor velen er maar niet eens aan beginnen.

Beleidsimplicaties

Een crisis kan een ook een grote kans zijn. Als geen andere moderne economie heeft Nederland de overgang van de managed naar de entrepreneurial economy voortvarend en effectief in gang gezet. Nu was dit ook hard nodig want Nederland had een perfecte managed economy gebouwd met behulp van succesvolle multinationals, een hoogopgeleide bevolking en een polderende overlegstructuur. Voor het hele gebied van de oude 23 OESO-landen is de stijging van het aantal zelfstandigen 23 procent in dezelfde periode van bijna veertig miljoen zelfstandigen naar bijna vijftig miljoen, dus Nederland heeft het in verhouding uitstekend gedaan (figuur 1).

Het fascinerende is dat niemand ooit besloten heeft de entrepreneurial economy te bouwen. Nederland heeft de negentiger jaren voor een groot deel aan de vroege ontdekking van die nieuwe economie te danken. En nu is er de crisis en viert het polderoverleg weer hoogtij. Met polderen is niets mis maar het gebeurt met drie partners: overheid, georganiseerd bedrijfsleven en vakbonden. De vierde partner, bestaande uit kleine, startende of nog te starten bedrijven, dreigt te ontbreken, want die is moeilijk te vertegenwoordigen. En dus is er maar één oplossing en die is dat de drie vertrouwde partners zich alledrie bewust zijn hoe goed Nederland is geweest in het creëren van die entrepreneurial economy, dat er economische groei is uit voortgekomen en dat er extra stappen moeten worden gezet.

Vaak komt stimuleren van ondernemerschap neer op vereenvoudiging van beleidsinstrumenten (Van Hoesel, 2008). Dat spreekt bijna als vanzelf, want het creatieve en het innovatieve gedijt in een overzichtelijke omgeving. Ondernemerschap is al onzeker genoeg, daar past geen complex beleid bij dat slechts bijdraagt aan een grotere onzekerheid. Het is dan ook zinvol om onnodige regels en overbodig beleid weg te halen, omdat deze evenzevele belemmeringen opwerpen om goed te kunnen ondernemen. Denk daarbij bijvoorbeeld aan het terugbrengen van vele honderden subsidieregelingen tot enkele fiscale regels, aan een sterke vereenvoudiging van het fiscale stelsel en het verwijderen van alle criteria van het aanbestedingsbeleid van de overheid die kleine ondernemingen benadelen.

Ook kan de overheid de arbeidsmarkt verder flexibiliseren, waardoor het aantrekkelijker wordt om een onderneming te starten. Dat kan

Het zzp-schap kan ook benut worden als uitstroombemogelijkheid voor ontslagen werknemers

langs diverse wegen worden bereikt, bijvoorbeeld door afschaffing van de eis dat jonge ondernemers die beginnen als zelfstandige zonder personeel (zzp) voor meer dan één opdrachtgever moeten werken, door het vereenvoudigen van de procedure van startende

ondernemers met een uitkering, door subsidies voor kunstenaars te koppelen aan samenwerking met jonge ondernemingen en door de rechtsposities van werknemers minder rigide te maken. Zzp'ers vergroten de flexibiliteit op de arbeidsmarkt. Ze kunnen ook doorgoeien tot echt ondernemerschap. Omtrent de specialistische kennis die zzp'ers kunnen inbrengen en hun bijdrage tot innovatie is nog weinig bekend. De crisis kan zzp'ers in een groot aantal sectoren hard raken. Hoewel uit onderzoek van EIM en Bureau Bartels (Vroonhof *et al.*, 2008) naar voren komt dat opdrachtgevers vaak niet inhuren om redenen van flexibiliteit, blijft het feit dat het eenvoudiger is om van zzp'ers af te komen dan van werknemers. Zzp'ers zijn ondernemers, en in die zin is minder vraag naar hun diensten onderdeel van hun economische realiteit, maar toch kan de overheid een bijdrage leveren om kansrijke zzp'ers door deze moeilijke periode heen te helpen. Daarbij horen niet alleen eenvoudige maatregelen zoals een verhoogde toegankelijkheid van overheidsopdrachten voor zzp'ers, maar ook meer complexe zoals een snellere toegang tot een uitkering vanwege de regeling Besluit Bijstandsverlening Zelfstandigen. Het zzp-schap kan ook benut worden als uitstroombemogelijkheid voor ontslagen werknemers, zeker die uit minder kansrijke groepen. De evaluatie van het EQUAL-project Duurzaam van Start (Westhof *et al.*, 2007) laat zien dat een combinatie van persoonlijke ontwikkelingstrajecten en training in ondernemersvaardigheden leidt tot hoge uitstroombemogelijkheden. Een goede samenwerking tussen UWV, Sociale Dienst en CWI (UWV Werkbedrijf) speelde daarbij een belangrijke rol. Reden genoeg voor deze instanties om ondernemerschap actiever aan te bieden aan ontslagen werknemers en hier-

voor goede faciliteiten in het leven te roepen. Zelfs als maar gedeeltelijke uitstroom mogelijk is, is dat een positief resultaat, zeker gezien de extra bagage die de starter gedurende het traject meekrijgt.

Verder kan de overheid jonge ondernemers aan meer financiële ruimte helpen via uitstel van belastingaanslagen gedurende de eerste jaren van de onderneming, maar ook door de BBMKB te gebruiken bij een door pensioenfondsen op te zetten investeringsfonds voor jonge innovatieve ondernemingen.

Veel pasafgestudeerden lijken nu wat geïntimideerd door de slechte arbeidsmarkt en zoeken andere bezigheden. Bij Nederlandse technische universiteiten liggen tienduizenden patenten op de plank. Stimuleer pasafgestudeerden om bijvoorbeeld met behulp van een kleine studiebeurs commercialisering van patenten te onderzoeken. Zelfs indien dit maar in een paar procent van de gevallen tot succes leidt, is er door de studenten veel relevante ervaring opgebouwd.

Vele bestaande regels hebben stevige en terrechte fundamenten; dat mag niet het punt zijn. Essentieel is dat er geen nieuw Akkoord van Wassenaar geconstrueerd wordt in een cultuurpessimistisch kader. Het gaat om het optimistische gevoel dat Nederland door een gezamenlijke actie in een koppositie komt tegen geringe kosten, terwijl de buurlanden tijd en geld verliezen met waar de vraagimpulsen moeten terechtkomen en hoe de oude economie het best kan worden gestimuleerd. Of liever nog: Nederland kan weer eens een voorbeeldrol spelen.

LITERATUUR

- Acs, Z., D. Audretsch, P. Braunerhjelm en B. Carlsson (2009) The knowledge spillover theory of entrepreneurship. *Small business economics*, 32(1), 15–30.
- Audretsch, D. (2007) *The entrepreneurial society*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Audretsch, D., R. van der Horst, T. Kwaak en R. Thurik (2009) *Annual report on EU small and medium-sized enterprises*. Brussel: European Commission.
- Audretsch, D. en R. Thurik (2001) What is new about the new economy: sources of growth in the managed and entrepreneurial economies. *Industrial and corporate change*, 10(1), 795–821.
- Baumol, W., R. Litan en C. Schramm (2007) *Good capitalism, bad capitalism, and the economics of growth and prosperity*. New Haven en Londen: Yale University Press.

- Chandler, A. (1990) *Scale and scope: the dynamics of industrial capitalism*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Erken, H., P. Donselaar en R. Thurik (2009) *Total factor productivity and the role of entrepreneurship*. Tinbergen Instituut discussieartikel nr TI09-034. Rotterdam: Tinbergen Instituut.
- Grilo, I. en R. Thurik (2008) Determinants of entrepreneurial engagement levels in Europe and the US. *Industrial and corporate change*, 17(6), 1113–1145.
- Hessels, J., K. Suddle en M. Mooibroek (2008) *Global entrepreneurship monitor 2007*. Zoetermeer: EIM.
- Hoesel, P. van (2008) *Partij voor eenvoud: een zoektocht naar kwaliteit van overheidsbeleid*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Koellinger, P. en M. Minniti (2009) Unemployment benefits crowd out entrepreneurial activity. *Economic Letters*, te verschijnen.
- Koellinger, P. en R. Thurik (2009a) *Entrepreneurship and the business cycle*. Tinbergen Instituut, discussieartikel TI09-032. Rotterdam: Tinbergen Instituut.
- Koellinger, P. en R. Thurik (2009b) *Entrepreneurship and the duration of the cycle*. Tinbergen Instituut discussieartikel. Rotterdam: Tinbergen Instituut.
- Lucas, R. (1978) On the size distribution of business firms. *Bell journal of economics*, 9(2), 508–523.
- Ministerie van Economische Zaken (2007) *De Nederlandse finance gap, Eindrapport van de Expertgroep KMO financiering*, Den Haag.
- Roza, M., F. van den Bosch en H. Volberda (2009) Offshoring strategieën van Nederlandse bedrijven. *ESB* 93(4545), 628–630.
- Snel, D., K. Bakker, R. in 't Hout, W. Verhoeven en N. Timmermans (2009) *Internationale benchmark ondernemerschap 2009*. Zoetermeer: EIM.
- Stel, A. van (2005) COMPENDIA: harmonizing business ownership data across countries and over time. *International entrepreneurship and management journal*, 1(1), 105–123.
- Stel, A. van, D. Storey en R. Thurik (2007) The effect of business regulations on nascent to young business entrepreneurship. *Small business economics*, 28(2), 171–186.
- Thurik, R. (2009) *Entrepreneurship: entrepreneurship, economic growth and policy*. In: Acs, Z., D. Audretsch en R. Strom (red.), *Entrepreneurship, growth and public policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thurik, R., M. Carree, A. van Stel en D. Audretsch (2008) Does self-employment reduce unemployment? *Journal of business venturing*, 23(6), 673–686.
- Vroonhof, P., H. Tissing, M. Swaters en A. Bruins (2008) *Zelfstandigen zonder personeel*. Zoetermeer: EIM en Bureau Bartels.
- Wennekers, S., A. van Stel, M. Carree en R. Thurik (2008) *The relation between entrepreneurship and economic development: is it U-shaped?* EIM discussieartikel nr H200824. Zoetermeer: EIM.
- Westhof, F., P. Vroonhof, M. Tang en G. Brekelmans (2007) *Duurzaam en ondernemend de uitkering uit; Evaluatierapport van het EQUAL-project 'Duurzaam van Start'*. Zoetermeer: EIM.